

Кирило Мелекєсцев

Донецький національний університет імені Василя Стуса

кандидат історичних наук, старший викладач (Україна)

e-mail: k.melekestsev@donnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4931-9576>

ResearcherID: www.researcherid.com/rid/AAJ-9727-2020

Емблематика пострадянської Донеччини: офіціоз «господарників», переробки «з народу», альтернативи апологетів «русского мира»

Анотація. Метою статті є аналіз розвитку емблематики Донеччини (офіційної геральдики та вексилології Донецької області, відображення історичної тематики у комерційних номенах, реінтерпретацій офіційної символіки приватними особами) у період 1991–2015 рр., зазначаючи її основні тенденції, зв'язки з політичними та історичними поглядами замовників і авторів, трансформації символів. **Методологія дослідження** ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності, системності. Використані загальнонаукові та спеціальні методи: контент-аналіз, узагальнення, хронологічний, ретроспективний методи. **Наукова новизна** роботи полягає в тому, що вона представляє собою спробу узагальнення різних елементів емблематики Донеччини, вперше виходячи за межі офіційної геральдики та вексилології, розглядаючи їх трансформацію в руках недержавних акторів. **Висновки.** Емблематика Донецька та Донеччини пострадянської доби розроблялася в унікальній ситуації: місцеві еліти, з одного боку, бажали відійти від радянської символіки та осучаснити Донецьк, як «бренд», а з іншого, через особливості власної освіти, походження та політичні цілі, не сприймали історію краю поза радянськими стереотипами про «Донбас як економічний центр». У результаті місцевими елітами була проігнорована козацька історія Донеччини на противагу увічнення індустріальних здобутків доби Російської імперії (девіз з цитатою з Дмитра Менделєєва, Пальма Мерцалова, «Юзівські» номену). Протягом десятиріч відбулася дивергенція традицій донецької емблематики: офіційна, бізнесова, народно-патріотична. Паралельно промосковськими організаціями ще з 1991 р. розроблялася та нав'язувалася окрема емблематика, побудована на історичних міфах навколо Донецько-Криворізької Радянської Республіки, але відірвана як від попередньої радянської символіки, так і від новітньої офіційної донецької емблематики. Остання розроблялась як така, що символізує «особливість» сходу України, «окремішність» Донеччини, проте при цьому не перемежовувалася з російською символікою (за винятком російськомовного девізу). У такій формі вона не відповідала цілям та бажанням агентів московського впливу, але була сприйнята та перероблена проукраїнськими патріотичними силами. Так, використання конкретного варіанту донецької символіки одразу вказує на політичні переконання того чи іншого діяча та його розуміння історії краю та історичної політики навколо неї.

Ключові слова: вексилологія, геральдика, Донецьк, Донбас, Донецька область, комерційний номен, символ, символіка.

Постановка проблеми. З розпадом Радянського Союзу в незалежній Україні розпочався розвиток власної геральдики та вексилології, який зачепив і Донецьку область. Була створена та задокументована офіційна геральдика області, проте чи стала вона репрезентативною для всіх жителів Донеччини? Особливості створення офіційної геральдики та вексилології області, використана історична тематика в комерційній емблематиці, а також окремі спроби формування «альтернативної офіційній» емблематики вимагають дослідження. Особливої актуальності воно набуває в умовах війни проти України, в якій держава-агресор маніпулює ідеєю «незалежного Донбасу». Генеза цієї ідеї та пов'язаної з нею емблематики також вимагає дослідження.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Геральдика та вексилологія Донеччини створювалася у пострадянську добу, тож природно стала предметом інтересу вчених вже з часу створення. Дослідники геральдики насамперед сфокусувалися на питаннях щодо відповідності символіки Донецької області правилам тинктури та іншим геральдичним традиціям, дійшло до суперечок вчених із владою та дискусії у ЗМІ [Донетчанам..., 2003]. Значну роль в описі та дискусії щодо символіки області зіграло «Українське геральдичне товариство», особливо варто зауважити про публікації львівського історика А. Гречила [Grechylo, 2004; Гречило, 2008]. Він проаналізував хід оформлення офіційної геральдики в незалежній Україні, описав відомі станом на 2020 р. герби міст та сіл України [Гречило, 2004a; Гречило, 2004b]. Дослідник входив до

комісії із затвердження символів Донецької області, проте його пропозиції щодо їхнього вдосконалення не були прийняті [Гречило, 2020].

Українські автори з різних регіонів все далі розширюють знання щодо джерел емблематики та методів роботи з ними. Дослідниця Є. Максименко розкрила становлення та оформлення геральдики у містах Донеччини та Луганщини [Максименко, 2013; Максименко, 2014]. Новітня стаття А. Ящука демонструє як «альтернативні проекти» в емблематиці, зрештою, знаходять своє втілення, навіть «не пройшовши конкурс», що корисно й мати на увазі в аналізі донецької геральдики [Ящук, 2021]. Інші автори, як Ю. Куліш, дивляться на генезу формування емблематики в народній культурі [Куліш, 2015]. Умови війни призвели до дослідження нової теми: емблем регіональних військових підрозділів та місць боїв проти держави-агресора на сході України, що показують роботи М. Слободянюка [Слободянюк, 2020a; Слободянюк, 2020b].

Огляд новітньої літератури з української емблематики актуалізує завдання дослідження: визначити не просто особливості геральдики та вексилології області (чому вже присвячені роботи А. Гречила та інших геральдистів), а розглянути саме процес створення, затвердження та використання символіки у контексті мотивації її замовників чи авторів, їхніх поглядів на історію краю.

Для реалізації цих завдань необхідні специфічні джерела. З одного боку, це власне зображення гербів, прапорів, комерційних емблем тощо. Більшою мірою ці пошуки здійснені автором у ході роботи в науковому проекті щодо саморепрезентації українських міст CityFace [CityFace, 2020]. Для аналізу мотивації авторів і замовників емблем необхідно працювати з матеріалами ЗМІ: газетними виданнями, а також блогами у соціальних мережах. В окремих випадках пошук емблематики призвів до використання в роботі посилань на власні вебсайти магазинів, де демонструються «народні версії» символів Донеччини, що популяризувалися за роки війни, з 2014 р.

Мета статті: проаналізувати розвиток емблематики Донеччини (офіційної геральдики та вексилології Донецької області, відображення історичної тематики у комерційних номенах, реінтерпретацій офіційної символіки приватними особами) у період 1991–2015 рр., при цьому визначивши основні тенденції в емблематиці, створеної «в інтересах» владно-бізнесового бомонду, патріотичних сил та промосковських сил; описати зв'язок емблем з відповідними поглядами замовників на історію та сучасність; прослідкувати, чи відбувалася трансформація символів крізь роки незалежності.

Виклад основного матеріалу. Падіння Радянського Союзу залишило Донецьк із «старим-новим» керівництвом. Представники здебільшого старої номенклатури та шахтарської еліти протягом 1990 – поч. 2000-х рр. «поповнилися» представниками інтересів нової бізнес-еліти. Кульмінацією цього процесу формування стійкої та ніби непохитної міської та регіональної влади стало утворення «Партії регіонів». Як ніяка інша партія, «Регіонали» були зацікавлені у побудові своєї влади у новій Україні без ідеології, за виключенням залишків радянського культу Перемоги та ретрансляції старих міфів на новій політичній арені (використання страху перед «бандерівщиною» у політичній боротьбі вже XXI ст.). У ході пошуку самовизначення, опису власної ролі в новому політичному просторі України ці діячі стали апелювати до сталінського терміну «крепкий хозяйственник», який активно поширювався політтехнологами на російськомовному медійному просторі: не лише на сході України, але також й у Білорусі та Московщині [Белей, 2020].

В основі поняття (в його оригінальному, позитивному значенні) – апеляції до самоаналізу виборця, спонукання нехтування ідеологічним (бажання обрати некорумпованого, патріотичного політика) заради прагматичного (знайти політика, який буде компетентним в економічних питаннях). Протиставлення «мови та ковбаси», «ідеалістів і господарників» лягло в основу системи цінностей, яку донецьке керівництво пропонувало суспільству замість власне української ідеології. Правильніше сказати, що саме так вони і вбачали «нову» українську ідеологію: абсолютно «беззубу», сконцентровану лише навколо питань щодо економічної стабільності та обіцяного подальшого збагачення, – таку, що не протиставляється радянській спадщині.

В умовах когнітивного дисонансу, коли людям, що звикли до раболіпства навколо ідеологів комунізму та улесливого плазування перед радянським керівництвом, тепер доводилося очолювати незалежну країну з усвідомленням злочинності старого імперіалістичного тоталітарного режиму, їх виходом було абстрагуватися від «проблемних» питань самоідентичності. Таке ставлення до ідеології не могло не зачепити дисципліну, що чи не найбільше її символізує та зображує емблематику. Практика показала, що народні маси 1990 – поч. 2000-х рр. були не готові до вимог справді масштабної декомунізації топоніміки та емблематики. На це українським чиновникам і керманічам місцевого самоврядування вказували приклади закордонних «хозяйственников» (такі як повернення в Білорусі Олександром

Лукашенком радянського прапору та гербу, лише частково видозмінених, або рішення комуністів у Раді народних депутатів Ленінградської області навіть не піднімати питання про перейменування, незважаючи на повернення місту Ленінград назви Санкт-Петербург). «Беззубу», комфортну для колишнього члена КПРС Україну вони й будували, що зачепило й емблематику.

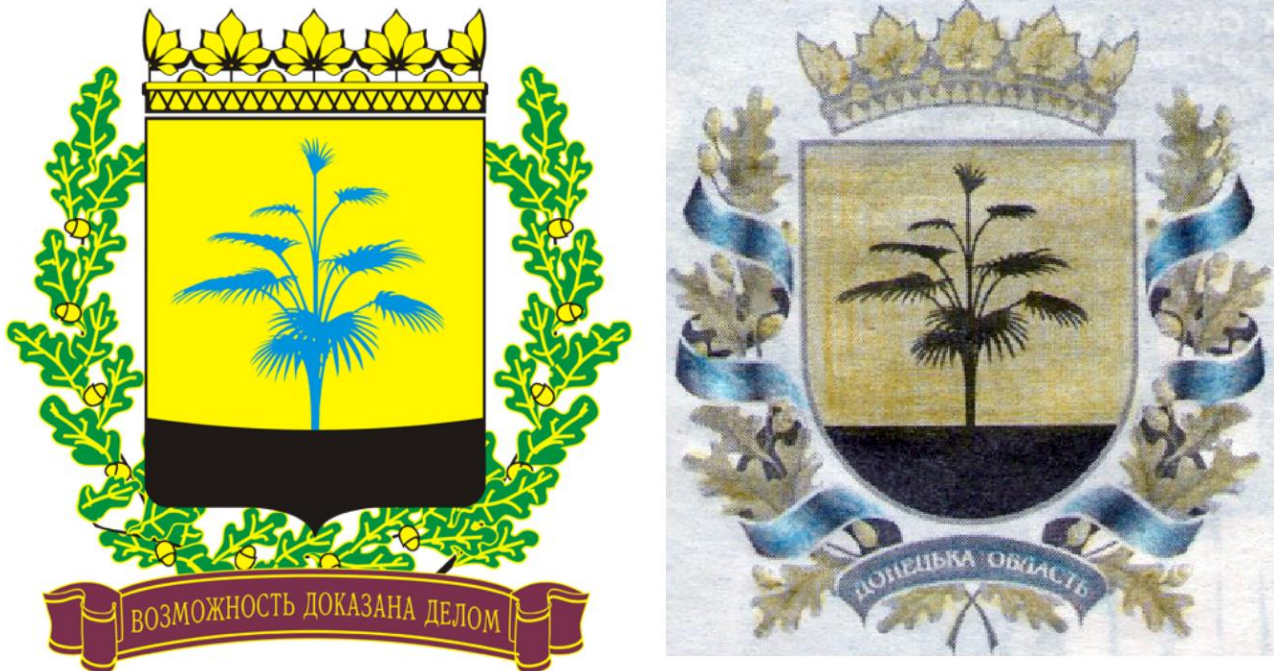

Рис. 1. Герб Донецької області. Справа – «еталонний» герб із чорною пальмою, з почесного знаку Донецької облради (ідея – Є. Малаха, художник – В. Шатунов). Зліва – затверджений на сесії облради герб із лазуровою пальмою, використовується у друкованій продукції (ідея – К. Воробйов; художники – колектив рекламного агентства «Кардинал»).

29 червня 1999 р. Донецькою обласною адміністрацією оголошено конкурс проєктів символіки області, ініціатором якого виступив благодійний фонд «Золотий Скіф», метою якого була популяризація Донецького краю. Головою експертної комісії, благодійного фонду та обласної адміністрації на той момент була одна й та сама людина – Віктор Янукович. Відповідно, за результатами роботи комісії та сесії облради затверджено герб, розкритикований геральдистами (за французький щит, який відрізнявся від решти областей; особистий девіз, характерний для персональних, а не регіональних гербів; лазуреву пальму Мерцалова, що була створена з чорного металу та мала символізувати металургію; зелені гілки, що символізували молодість, невпевненість) [Рис. 1]. Доопрацьований за вимогами геральдистів «еталонний» герб був презентований В. Януковичу на підведенні результатів роботи комісії, потрапив на держнагороди [Донетчанам..., 2003]. Врешті-решт «хозяйственнікі» перемогли геральдистів, і в листі від фонду «Золотий Скіф» звинуватили останніх у «враженому самолюбстві», з проханням залишити в силі попередній дизайн від місцевої рекламної фірми «Кардинал» [Золотой Скиф, 2003]. Цей дизайн і нині використовується Донецькою військово-цивільною адміністрацією. Особливий, відмінний від решти областей щит та слова Д. Менделєєва російською мовою так і залишили: про Кальміуську паланку та козацьку історію краю герб «мовчить». Хоча згадки про козацькі поселення, такі як Олександрівка, могли б стати в нагоді для того, щоб вказати на давнішу історію міста Донецьк (чим зазвичай переймаються представники міських адміністрацій), проте Донецька міська рада вираховує заснування міста з часів заснування металургійного заводу Джона Г'юза, хоча Юзівка «будувалася» на основі інкорпорації старих селищ. Тим часом на честь валійського підприємця поставлено пам'ятник, названі комерційні номени, козакам не «щастило»: незважаючи на пропозиції краєзнавців, «господарники» не цікавилися донецькою спадщиною Війська Запорозького Низового.

Варто зазначити, що політична та економічна еліта ігнорувала спадщину запорозьких козаків Донеччини, проте була не проти згадувати про прадавню, «доукраїнську» частину історії краю. Окрім вищезгаданого фонду «Золотий Скіф» та однойменного фестивалю зі знаменитою нагородою у вигляді скіфської статуї, варто ще зазначити, як у 2001 р. відповідно до рішення акціонерів відбулося перейменування ЗАТ СП «Донецький пивоварний завод» на ЗАТ «Сармат». Окрім появи в емблематиці згадок про давні іранські народи бізнес-еліти також

шанували шахтарську тематику: наприклад, пиво «Добрий Шубін», що зображувало локальну легенду про привид гірняка [CityFace, 2020].

Чи можна вважати політику донецьких еліт у сфері емблематики успішною? З одного боку, відбулося створення образу «окремого, нового» Донецька та Донбасу. З іншого – частина прийнятої обласною владою символіки змогла стати справді «народною», була залучена патріотичними силами Донеччини. Серед такої символіки – прапор Донецької області, який затверджено на сесії обласної ради від 29 червня 1999 року разом із гербом. За поясненням обласної державної адміністрації, прапор відображає «історію і традиції області». Вексилологічне пояснення таке: «Верхнє поле блакитного кольору із золотим (жовтим) сонцем, що сходить, символізує схід України. Нижнє поле чорного кольору символізує вугілля, землю, нічне Азовське море із золотими (жовтими) відблисками» [Символіка, 2020]. Проте прапор за авторством Ніни Григорівни Щербак у добу війни став значно потужнішою емблемою, був підхоплений військовими одиницями та патріотичними рухами. Спочатку прапор обзавівся власним, «народним», девізом: «Сонце України встає на Донбасі!», у такій формі він фігурує у продукції магазинів військової символіки [Флаг, 2020a]. Прапор з девізом був адаптований для емблеми добровольчого батальйону «Артемівськ» МВС України [Флаг, 2020b].

Подальший розвиток девізу та головний елемент прапору (сонце) отримали у емблематиці ультрас-«кротів» – фанатів футбольного клубу «Шахтар», які послідовно демонстрували проукраїнську позицію. З початком агресії у 2014 р. Максим Лисенко, незалежний дизайнер одягу та один з головних виробників продукції для фанатів команди, розробив на основі прапору Донецької області новий принт для футболки, що могли б поширюватися серед уболівальників «Шахтаря» та всіх охочих [Рис. 2]. Як згадує автор емблеми: «Принт народився буквально за вечір. Була ідея зобразити найбільш популярні пам'ятки Донецька — арену, гранітний м'яч, відомий пам'ятник «Слава шахтарській праці» та інше. Разом із дизайнером Едуардом Савченком ми почали реалізовувати це бачення. Саме цей промовистий вислів у кінці додав він. Результат нам обом сподобався» [Принт..., 2019]. Продаж символіки Moles Shop фінансував волонтерську діяльність на допомогу учасникам бойових дій, а далі призвів і до соціального проекту: створення спорт-бару, прибутки від якого будуть іти на соціальні потреби міста Покровськ та всієї Донецької області. Нова народна емблема з «Сонцем України» стала неабияк популярною: футболки «Донецьк» мають футболісти Микола Матвієнко, Давид Хочолава, Сергій Кривцова, співак та актор Михайло Хома, емблема також використана у політичній заяві міського голови Дніпра Бориса Філатова [Курцановская, 2019; Сонце..., 2016].

Рис. 2. «Народні редакції» прапору Донецької області (авторка оригіналу – Н. Щербак). Зліва – перший варіант прапору з девізом «Сонце України встає на Донбасі». Центр – прапор з емблемою батальйону «Артемівськ». Справа – емблема-принт «Донецьк» від Moles Shop (автори: М. Лисенко, Е. Савченко).

Кольори та символізм прапору Донецької області, що, дійсно, став народним, робили його не дуже пригідним для спроб відторгнути Донеччину від України. Врешті-решт важко будувати антиукраїнський «сепаратистський» рух навколо синьо-жовтого прапору. Отже, агенти «руського мира» мали завдання щодо створення особливої символіки, наближеної до російської. Крізь роки російської агресії українцям вже відомий сумнозвісний прапор так званої «ДНР». Проте варто розуміти, що «деенерівська» емблематика не з'явилася в один момент у 2014 р. Спостерігачі за політичною ситуацією в Донецьку у 2000-х рр. можуть згадати про політичні рухи «Донецкая республика» та «Донбасская Русь», які вже користувалися чорно-синьо-червоною символікою, яку намагалися презентувати як нібито історичний «прапор Донецько-Криворізької Радянської Республіки» (незважаючи на явну сумнівність ідеї про використання більшовиками у 1918 р. інспірованої триколомом Російської імперії емблематики). Проте перші варіанти «донецького» триколому з'явилися вже у жовтні 1991 р. Вони пов'язані з організацією «Інтернаціональний Рух Донбасу», яка створена ще радянськими спецслужбами. Колишній генерал КДБ Олег Калугін, який переїхав до США і був заочно звинувачений у державній зраді,

заявляв, що рухи «інтернаціоналістів» у різних країнах виникли під керівництвом КДБ, як противага національним рухам у республіках [Никоноров, 2015]. Червоно-синьо-чорний триколонор «нібито ДКРР» з темнішим варіантом синього надалі використовувався на політичних акціях ІРД у Донецьку в 1997, 1998, 1999 роках, у ході різноманітних прокомуністичних мітингів [Necro Mancер, 2015]. У 2000-х рр. прапор змінили, щоб позиції синього та червоного кольору на триколонорі відповідали прапору Російської Федерації. У такому вигляді він використався на зборах «Донецької республіки» в різноманітних тренувальних таборах РФ, де вони співпрацювали з промосковськими організаціями та радикальними рухами у власне РФ: з «Російським Рухом Чернігівщини», «Націонал-більшовицькою партією» («Другая Россия»), «Свразійським союзом молоді» [Necro Mancер, 2020]. Хоча промосковські організації залишалися здебільшого маргінальними, без прямих впливів на місцеве самоврядування та обласну владу, вони поширювали дезінформацію про «історичний прапор» школами Донецька, обиралися до районних рад, організовували демонстрації.

Висновки. Отже, починаючи з часів падіння СРСР, Донецьк та Донеччина були центрами створення та переосмислення емблематики міста та краю. Місто, якому десятиріччями нав'язувалася суто радянська ідентичність і символіка з її «інтернаціоналізмом», футуризмом і антиісторизмом, опинилося в умовах, які йшли врозріз із незмінним продовженням такої ідентичності, що було викликом як для суспільства взагалі, так і для самих місцевих еліт. Донецьк «опинився» у незалежній національній державі, яка ставала на шлях ринкового розвитку, і як одне з найбільших та економічно важливих міст цієї держави мало відповідати новим історичним тенденціям.

Політики, підприємці, суспільні організації по-різному відреагували на такий виклик, відповідно до політичних мотивів та власних вподобань щодо емблематики. Міська та обласна влада балансували між радянською ностальгією (майже незмінений герб міста та безперечна шахтарсько-металургійна тематики обласної символіки), новітніми віяннями («українські» лазуревий та золотий кольори у геральдиці, відхід від радянських традицій) та бажанням вказати на «окремішність» краю (відмінні від решти областей та обласних центрів форми гербів, девіз російською мовою). Місцевий бізнес адаптував історичні образи краю в комерційних номенах (скіфів, сарматів, легендарних персонажів шахтарського фольклору), проте обійшов козацький період в історії Донеччини. Незалежні патріотичні рухи сприйняли спробу обласної влади створити емблематику нового, осучасненого Донецька, але ще більше зблизили її з українською символікою. Ці тренди йшли протиріч інтересам промосковських сил, які ще з 1991 року працювали над створенням емблематики «російського Донецька», альтернативної як старій радянській, так і новій українській символіці.

За результатами діяльності зі створення гербів, прапорів, комерційних емблем можна констатувати формацію станом на 2014 р. окремих за цілями та цінностями традицій новітньої донецької емблематики. При чому, на відміну від більшості обласних центрів України, донецька символіка є, дійсно, новітньою, не спадкує традиції доби УНР чи запорозького козацтва, незважаючи на доступність інформації про Кальміуську паланку Війська Запорозького Низового та на історичну давність заснованих у козацькі часи поселень. Це підкреслює, з одного боку, продовження з радянської доби тенденції «дивитися в майбутнє», а з іншого – демонструє відхід донеччан від усвідомлення історії власного краю поза межами пам'яті про індустріальний центр Російської та Радянської імперій.

Подяка. Висловлюю щиро вдячність колективу міжнародного наукового проекту CityFace, а також усім членам редколегії журналу за консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Автор не отримав фінансової підтримки для дослідження, авторства та / або публікації цієї статті.

Джерела та література:

- CityFace.** (2020) Отримані дані – Cityface.org.ua. URL : <https://cityface.org.ua/data?SightsSearch%5BsRegions%5D%5B0%5D=2&SightsSearch%5BsTypes%5D=&SightsSearch%5BsPeriods%5D=&SightsSearch%5BsAmounts%5D=&SightsSearch%5BsText%5D=&SightsSearch%5BsDateSinceStart%5D=&SightsSearch%5BsDateSinceEnd%5D=&page=2&per-page=15>.
- Grechylo, A.** (2004) Contemporary Flags of the Ukrainian Regions: Old Traditions and New Designs. *Proceedings of the XX International Congress of Vexillology. Stockholm, 27th July to 1st August 2003.* Bergen. P. 233–255.
- Necro Mancер.** (2020). *Twitter.* URL : https://twitter.com/666_mancer/status/1224673878036897797.
- Necro Mancер.** (2015). *Twitter.* URL : https://twitter.com/666_mancer/status/672364611623067648
- Белей, Л.** (2020). Феномен господарництва. *Uchoose – Обираєш ТИ!* 15 жовтня 2020. URL : <http://uchoose.info/fenomen-gospodarnytstva/>.

- Гречило, А.** (2004a) *Герби та прапори міст і сіл України*. Ч. I (А – Л). Львів: Друкарські куншти, 120+XLIV с.
- Гречило, А.** (2004b) Сучасні символи областей України. *Українське геральдичне товариство*. URL : <http://uht.org.ua/ua/part/terytot/oblasti/#don>.
- Гречило, А.** (2008). *Сучасні символи областей України*. Київ; Львів: Б.в., 48 с.+VIII с.; іл.
- Гречило, А.** (2020). *Герби та прапори міст і сіл України*. Ч. II (М – Я). Львів, 112+48 с.
- Донетчанам...** (2003). Донетчанам подсунули «неграмотный» герб?. *Остров*. URL : <https://www.ostro.org/general/politics/articles/76/> .
- Золотой Скиф.** (2003). Мнение БФ Золотой Скиф о дискуссии поднятой СМИ о гербе Донецкой области. *Геральдика.ру*. URL : <https://geraldika.ru/article/3267>.
- Куліш, Ю. О.** (2015). Поняття символу: символи в українській культурі. *Вісник Харківського Національного Педагогічного Університету Імені Г.С. Сковороди «Філософія»*, 2(45). С. 101–105. DOI zenodo.32455.
- Курцановская, А.** (2019). «Сонце України встає на Донбасі»: Ультрас «Шахтера» выпускает патриотические футболки и создает спорт-бар в Покровске. *Донецкие новости*. URL : <https://dnnews.dn.ua/news/721962> .
- Максименко Є.** (2014). *Міська геральдика Донбасу XVIII – початку XXI ст.* (автореф. дис. ... канд. іст. наук – 07.00.06). Донецьк, 20 с.
- Максименко, Є.** (2013). Сучасна міська геральдика Луганщини. *Схід*. № 6. С. 225–228. DOI 10.21847/1728-9343.2013.6(126).21030.
- Никоноров, О.** (2015) Історія розвитку сепаратизму в Донецькій області. *Деро Донбас*. URL : <https://dn.depo.ua/ukr/donetsk/istoriya-rozvitku-separatizmu-v-donetskiy-oblasti-28102015090000> .
- Принт...** (2019). Принт, що гріє душу донеччан: Як юнак з Покровська створив найвпізнаваніший символ патріотичного Сходу. *Вчасно. Інформаційне агентство*. URL : <https://vchasnoua.com/articles/61260-prynt-shcho-hriie-dushu-donechchan-iak-iunak-z-pokrovskastvoryuv-naivpiznavanishyi-symvol-patriotichnoho-skhodu>.
- Символіка.** (2020). *Донецька обласна державна адміністрація*. URL : <https://dn.gov.ua/ua/oblast/simvolika> .
- Слободянюк, М.** (2020b). Символіка місць боїв на Сході України – новий різновид наукавної емблематики Збройних Сил України. *Знак*. Ч. 82. С. 10–11.
- Слободянюк, М.** (2020a). Індивідуальні наукавні емблеми бійців АТО–ООС – новий вид символіки Збройних Сил України. *Знак*. Ч. 80. С. 9–11.
- Сонце...** (2016). "Сонце України встає на Донбасі" мэр Днепра еще раз напомнил всем, что Донбасс – это Украина. *Газета «Донбасс»*. URL : <http://donbass.ua/news/region/2016/12/10/sonce-ukrajini-vstae-na-donbasi-mjer-dnepra-esche-raz-napomnil-vsem-что-donbass-jeto-ukraina.html> .
- Флаг.** (2020b). Батальйон Артемівськ – Сонце України встає на Донбасі. *Блокпост*. URL : <http://kapterka.com.ua/flag-ato/flagi-ato-ukraine/flag-batalion-artemovsk-sonce-ukrainy-vstae-na-donbasi>.
- Флаг...** (2020a). Флаг Донецкой области Сонце України встає на Донбасі! *Блокпост*. URL : <http://kapterka.com.ua/flag-ato/flagi-dlya-ato-na-zakaz/sonce-ukrainy-vstae-na-donbasi> .
- Ящук, А.** (2021). «Архангел Михаїл» та «Богдан Хмельницький»: проекти герба м. Києва 1942 та 1944 рр. у творчій спадщині Антона Середи. *Архіви України*. Випуск 1 № 326: січень–березень. DOI 10.47315/archives2021.326.184.

Кирилл Мелекесцев

Донецкий национальный университет имени Василия Стуса
кандидат исторических наук, старший преподаватель (Украина)

Эмблематика постсоветской Донетчины: официоз «хозяйственников», переработки «из народа», альтернативы апологетов «русского мира»

Аннотация. Целью статьи является анализ развития эмблематики Донетчины (официальной геральдики и вексиллологии Донецкой области, отражения исторической тематики в коммерческих знаках, реинтерпретаций официальной символики частными лицами) в период 1991–2015 гг., отмечая основные тенденции в эмблематике, связи с политическими и историческими взглядами заказчиков и авторов, трансформации символов. **Методология исследования** основывается на принципах историзма, объективности, системности. Используются общенаучные и специальные методы: контент-анализ, обобщение, хронологический, ретроспективный методы. **Научная новизна работы** заключается в том, что она представляет собой первую попытку обобщения различных элементов эмблематики Донецкой области, впервые выходя за пределы официальной геральдики и вексиллологии, рассматривая их трансформацию в руках негосударственных

актров. **Выводы.** Эмблематика Донецка и Донецкой области постсоветской эпохи разрабатывалась в уникальной ситуации: местные элиты, с одной стороны, хотели отойти от советской символики и осовременить Донецк, как «бренд», а с другой – из-за особенностей своего образования, происхождения и политических предпочтений не воспринимали историю края вне советских стереотипов про «Донбасс – экономический центр». В результате местными элитами была проигнорирована казацкая история Донетчины в противовес увековечения индустриальных достижений эпохи Российской империи (девиз с цитатой из Дмитрия Менделеева, Пальма Мерцалова, «Юзовские» номены). В течении десятилетий произошла дивергенция традиций донецкой эмблематики: официальная, деловая, народно-патриотическая. Параллельно с этим промосковскими организациями еще с 1991 г. разрабатывалась и навязывалась отдельная эмблематика, построенная на исторических мифах вокруг Донецко-Криворожской Советской Республики, но оторванная как от старой советской символики, так и от новой официальной донецкой эмблематики. Последняя разрабатывалась как такая, что символизирует «особенность» востока Украины, «отдельность» Донетчины, однако при этом она не пережегалась с российской символикой (за исключением русскоязычного девиза). В такой форме она не отвечала целям агентов московского влияния, но была воспринята и переработана проукраинскими патриотическими силами. Таким образом, использование того или иного варианта донецкой символики указывает на политические убеждения человека, его понимание истории края и исторической политики вокруг нее.

Ключевые слова: вексиллология, геральдика, Донецк, Донбасс, Донецкая область, коммерческий номен, символ, символика

Kyrylo I. Mieliekiestsev

Vasyl' Stus Donetsk National University
PhD in History, Senior Lecturer (Ukraine)

Emblems of the Post-Soviet Donetsk Region: Official Ones «From the Bossmen», Upgrades «From the People», Alternatives From the «Russian World» Supporters

Abstract. *The purpose of the article is the analysis of the development of Donetsk region emblems (official heraldry and vexillology of Donetsk Oblast, reflection of historical themes in commercial nomenclature, reinterpretations of official symbols by individuals) in 1991–2015, identifying the main trends in the development of emblems, their connections with the views of customers and authors on history and politics, transformations of symbolics. The methodology of the research is based on the principles of historicism, objectivity, and systematics. General scientific and special-historical methods were used, such as content analysis, generalization, chronological, retrospective methods. The scientific novelty is based on it being the first attempt to generalize various elements of emblem studies of the Donetsk region, for the first time going beyond the official heraldry and vexillology of the Oblast, while considering their transformation in the hands of non-state actors. Conclusions.* The post-Soviet era emblems of Donetsk and the Donetsk Oblast were developed in a unique situation: on the one hand local elites wanted to move away from Soviet symbols and modernize Donetsk as a “brand”, and on the other hand, due to the peculiarities of these elites’ education, origins and political preferences, did not perceive the region’s history outside of the Soviet stereotypes about “Donbas as the economic center.” As a result, local elites ignored Cossack history of the Donetsk region in contrast to the perpetuation of industrial achievements of the Russian Empire (such as the Oblast’s coat of arms motto with a quote from Dmitri Mendeleev, “The Mertsalov Palm Tree”, as well as various “John Hughes/Yuz” nomenclature). Over the decades, there has been a divergence of traditions of Donetsk emblem use: official, business, and national-patriotic. At the same time, pro-Moscow organizations have been developing and imposing a separate emblem tradition since 1991, based on historical myths around the Donetsk-Kryvyi Rih Soviet Republic, but detached from both the old Soviet symbols and the new official Donetsk emblems. The latter were developed to symbolize the “uniqueness” of eastern Ukraine, the “separateness” of Donetsk region, but did not actually intersperse with Russian symbols (with the exception of the Russian-language motto). In this form, it did not meet the goals of Moscow’s agents of influence, but was accepted and reworked by pro-Ukrainian patriotic forces. Thus, the use of one or the other version of Donetsk region symbols indicates a person’s political beliefs, their understanding of regional history and “memory politics” around it.

Key words: vexillology, heraldry, Donetsk, Donbas, Donetsk Oblast, nomenclature, symbol, symbolics.

References:

- Beley, L.** (2020). Fenomen hospodarnytstva [The phenomenon of bossmen economy]. *Uchoose - YOU choose!* October 15, 2020. URL : <http://uchoose.info/fenomen-gospodarnytstva/> [in Ukrainian].
- CityFace.** (2020). Otrymani dani [Received data]. *CityFace.* URL : <https://cityface.org.ua/data?SightsSearch%5BsRegions%5D%5B0%5D=2&SightsSearch%5BsTypes%5D=&SightsSearch%5BsPeriods%5D=&SightsSearch%5BsAmounts%5D=&SightsSearch%255D=&SightsSearch%255BsDateSinceEnd%255D=&page=2&per-page=15> [in Ukrainian].
- Donetchanam...** (2003). Donetchanam podsunuly «negramotnyi» herb? [Were the people of Donetsk scammed with the “wrong” coat of arms?]. *OstroV.* URL : <https://www.ostro.org/general/politics/articles/76/> [in Russian].
- Flah.** (2020b). Batalion Artemivsk - Sontse Ukrainy vstaie na Donbasi [Battalion Artemivsk - The Sun of Ukraine rises in the Donbas]. *Blokpost.* URL : <http://kapterka.com.ua/flag-ato/flagi-ato-ukraine/flag-batalion-artemivsk-sonce-ukrainy-vstae-na-donbasi> [in Ukrainian].
- Flah...** (2020a). Flah Donetskoi oblasti Sontse Ukrainy vstaie na Donbasi! [Buy Flag of Donetsk Oblast the Sun of Ukraine rises in Donbas!] *Blokpost.* URL : <http://kapterka.com.ua/flag-ato/flagi-dlya-ato-na-zakaz/sonce-ukrainy-vstae-na-donbasi> [in Ukrainian].
- Grechylo, A.** (2004) Contemporary Flags of the Ukrainian Regions: Old Traditions and New Designs. *Proceedings of the XX International Congress of Vexillology. Stockholm, 27th July to 1st August 2003.* Bergen. P. 233–255.
- Grechylo, A.** (2004a). *Herby ta prapory mist i sil Ukrainy. Ch. I (A – L).* [Emblems and flags of cities and villages of Ukraine. Part I (A – L)]. Lviv: Drukarski kunshty, 120 + XLIV p. [in Ukrainian].
- Grechylo, A.** (2004b). Suchasni symvoly oblastei Ukrainy. [Modern symbols of regions of Ukraine]. *Ukrainske heraldychnе tovarystvo – Ukrainian Heraldic Society.* URL: <http://uht.org.ua/ua/part/terytot/oblasti/#don> [in Ukrainian].
- Grechylo, A.** (2008). *Suchasni symvoly oblastei Ukrainy* [Modern symbols of the regions of Ukraine]. Kyiv; Lviv: B.v., 48 pp.+VIII pp ; il. [in Ukrainian].
- Grechylo, A.** (2020). *Herby ta prapory mist i sil Ukrainy. Ch. II (M – Ya)* [Emblems and flags of cities and villages of Ukraine. Part II (M – Ya)]. Lviv, 112+48 p. [in Ukrainian].
- Kulich, Yu. O.** (2015). Poniattia symbolu: symboly v ukrainskii kulturi [The concept of symbol: symbols in Ukrainian culture]. *Visnyk Kharkivskoho Natsionalnoho Pedagogichnoho Universytetu Imeni H.S. Skovorody "Filosofii"* – *Bulletin of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University "Philosophy"*, 2(45). S. 101–105. DOI zenodo.32455 [in Ukrainian].
- Kurtsanovskaia, A.** (2019). «Sontse Ukrainy vstaie na Donbasi»: Ultras «Shakhtera» vypuskaet patriotycheskye futbolky y sozdaet sport-bar v Pokrovskе [„The sun of Ukraine rises in Donbas”: Shakhtar Ultras produce patriotic T-shirts and open a sports bar in Pokrovsk]. *Donetskyye novosti – Donetsk news.* URL : <https://dnews.dn.ua/news/721962> [in Russian].
- Maksymenko, Ye.** (2013). Suchasna miska heraldyka Luhanshchyny [Modern urban heraldry of Luhansk region]. *Skhid – The East.* № 6. S. 225–228. DOI 10.21847/1728-9343.2013.6(126).21030 [in Ukrainian].
- Maksymenko, Ye.** (2014). *Miska heraldyka Donbasu XVIII – pochatku XXI st.: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk* [Urban heraldry of Donbas of the XVIII – early XXI century] (*PhD thesis abstract*). Donetsk, 20 pp. [in Ukrainian].
- Necro Mancer.** (2015). *Twitter.* URL : https://twitter.com/666_mancer/status/672364611623067648 [in Russian].
- Necro Mancer.** (2020). *Twitter.* URL : https://twitter.com/666_mancer/status/1224673878036897797 [in Russian].
- Nykonorov, O.** (2015). Istoriia rozvytku separatyzmu v Donetskii oblasti [History of the development of separatism in the Donetsk region]. *Depo Donbas.* URL: <https://dn.depo.ua/ukr/donetsk/istoriya-rozvytku-separatizmu-v-donetskiy-oblasti-28102015090000> [in Ukrainian].
- Prynt...** (2019). Prynt, shcho hriie dushu donechchan: Yak yunak z Pokrovska stvoryv naivpiznavanishyi symbol patriotychnoho Skhodu [A print that warms the soul of Donetsk residents: A young man from Pokrovsk created the most recognizable symbol of the patriotic East]. *Vchasno. Informatsiine ahentstvo – On time. Information agency.* URL : <https://vchasnoua.com/articles/61260-prynt-shcho-hriie-dushu-donechchan-iak-iunak-z-pokrovska-stvoryv-naivpiznavanishyi-symbol-patriotychnoho-skhodu> [in Ukrainian].
- Slobodianiuk, M.** (2020a). Indyvidualni narukavni emblemy biitsiv ATO-OOS – novyi vyd symboliky Zbroinykh Syl Ukrainy [Individual sleeve emblems of ATO-OOS fighters – a new type of symbolism of the Armed Forces of Ukraine]. *Znak – Sign.* Ch. 80. P. 9–11 [in Ukrainian].
- Slobodianiuk, M.** (2020b). Symbolika mista boiv na Skhodi Ukrainy – novyi riznovyd narukavnoi emblematyky Zbroinykh Syl Ukrainy [The symbols of battlefields in eastern Ukraine – a new kind of sleeve emblem of the Armed Forces of Ukraine]. *Znak – Sign.* Ch. 82. P. 10–11 [in Ukrainian].

.....
Sontse... (2016). "Sontse Ukrainy vstaie na Donbasi": mer Dnepra yeshchyo raz napomnil vsem, chto Donbass - eto Ukrayna ["The sun of Ukraine rises in Donbas" the mayor of Dnipro once again reminded everyone that Donbas is Ukraine]. *Gazeta «Donbass» – “Donbas” Newspaper*. URL : <http://donbass.ua/news/region/2016/12/10/sonce-ukrajini-vstae-na-donbasi-mjer-dnepra-esche-raz-napomnil-vsem-chto-donbass-jeto-ukraina.html> [in Ukrainian].

Symvolika (2020). *Donetska oblasna derzhavna administratsiia* [Donetsk Oblast State Administration]. URL : <https://dn.gov.ua/ua/oblast/simvolika> [in Ukrainian].

Yashchuk, A. (2021). «Arkhanhel Mykhail» ta «Bohdan Khmelnytskyi»: proiekty herba m. Kyieva 1942 ta 1944 rr. u tvorchii spadshchyni Antona Seredy ["Archangel Michael" and "Bohdan Khmelnytsky": projects of the coat of arms of Kyiv in 1942 and 1944 in the creative heritage of Anton Sereda]. *Arkhivy Ukrainy – Archives of Ukraine*. Vol 1 Issue №326: January – March. DOI 10.47315/archives2021.326.184 [in Ukrainian].

Zolotoi Skyf. (2003). *Mnenye BF Zolotoi Skyf o dyskussyy podniatoi SMY o herbe Donetskoj oblasti* [Opinion of the Golden Scythian Foundation on the discussion in media about the coat of arms of the Donetsk Oblast]. *Geraldika.ru*. URL : <https://geraldika.ru/article/3267> [in Russian]/.

Статтю надіслано до редколегії 06.03.2021 р.
Статтю рекомендовано до друку 13.04.2021 р.